

BALOGH Margit **Egyházpolitika az 1960-as években**

A KÁDÁR-KORSZAK TÖRTÉNETÉBŐL

„Egyházpolitikai területen viszonylagos nyugalom tapasztalható. A püspöki kar és a papok egésze lojális magatartást tanúsít. Ez az állapot helyes és fenntartandó a jelenlegi körülmények között, amikor a szocializmus építése során nagy társadalmi átalakulás megy végbe a falun. Azért kell fenntartani a nyugalmi állapotot, hogy a szocializmus építése során a hívő tömegeket vallásos érzületükben ne sértsük meg, tehát ne tegyünk olyan egyházpolitikai intézkedéseket, amelyek a nép érzékenységét sértenék.” Mindezeket az az emlékeztető állapította meg, amely az MSZMP KB titkárával, Szirmai Istvánnal egyházpolitikai kérdésekről tartott megbeszélésekről készült 1960. február 2-án. A most közölt dokumentumok egyike, a történelmi egyházak vezetőivel folytatott tárgyalásokat rögzítő feljegyzés, első olvasatra ezt az év eleji, mesterséges harmóniát látszik tükrözni. Pedig a háttérben már előkészületek történtek az egyházpolitika megváltoztatására...

1958-ra a Kádár-kormánynak lényeges elemeit tekintve sikerült restaurálnia az 50-es évek egyházpolitikáját, sőt, miután szelídebb kényszerrel tette, túl is haladta azt. Gondoljunk csak arra, hogy az újból életre keltett békepapi mozgalomban, az Opus Pacisban már a püspökök is szerepet vállaltak, holott korábban elzárkóztak ez elől. Részben a nemzetközi közvélemény éles kritikája, részben a belpolitikai helyzet, az új gazdaságpolitikai tervek sikerének „bebiztosítása” indokolta, hogy a likvidáló szándékú egyházüldözést 1958-ra felváltotta a „nemzeti egységet” előtérbe helyező népfrontpolitika. Ezt az irányvonalat az MSZMP KB PB 1958. július 22-i ülésén elfogadott határozata szentesítette. A határozat jelentősége abban rejlik, hogy elméleti és politikai szinten sor került a vallásos világnézet elleni ideológiai és a „klerikális reakciónak” minősített egyházakon belüli politikai erők elleni küzdelem közötti egyértelmű különbségtételre. A hangsúly a politikai módszerekre került, ami természetesen nem zárta ki szükség esetén az adminisztratív fellépések alkalmazását sem. S hogy mikor van „szükség,” s mit kell érteni klerikális reakción – az sokszor szubjektív döntések függvénye volt. De a deklarált szándék szerint az új népfrontpolitika az egyházakat nem kikapcsolni akarta, hanem hasznossá tenni.

Az új típusú szövetségi politika végrehajtására 1959. június 2-án változatlan jogosítványokkal visszaállították az Állami Egyházügyi Hivatal önállóságát. A dokumentumokból is kitetszik: az 1956 őszen pillanatok alatt szétesett intézmény már ismét ereje teljében intézkedik. Igaz, semmit sem tesz egyedül, hiszen az információk mozgása bizonyítja: a Belügyminisztérium, az ÁEH és az MSZMP vezető szervei között összehangolt munka folyt, a fontosabb kérdésekben a párt illetékesei döntöttek.

A nemzeti egység programja valóban kivitelezhetetlen lett volna az egyházak támogatása nélkül. Az állam (a párt) ténylegesen számított is rájuk, kiváltképp a mezőgazdaság szocialista átalakításában igényelte pártfogó állásfoglalásaikat. Az 1960 februárjában még fenntartani kívánt nyugalmi állapotot azonban mind türelmetlenebbül feszegette az egyes pártszervek és vezetők szektás türelmetlensége. Lassan, de biztosan felülkerekedett az az álláspont, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakítása után egyedül legális ellenség az egyház, s reá kell irányítani a fő tüzet. Az MSZMP PB 1960. március 1-jei határozata már ismét úgy beszél a szétszórt szerzetesrendek egykori tagjairól, mint az egyházi jobboldal jelentős szervezeti bázisáról. De e határozat még egyértelműen mérsékletre int – csak az „aktívan reakciós papokkal” szemben engedélyezi a politikai leleplezés eszközét,

vagy az adminisztratív rendszabályozást. Az ÁEH katolikus egyházzal kapcsolatos májusi munkaterve az egyházi erők megosztására, a lojális erők fejlesztésére, a reakció elszigetelésére és a „Belügyminisztérium által felderített illegális csoportok” leleplezésére és szétverésére irányult. 1960. június 21-én már az MSZMP KB PB hagyta jóvá az 1958-hoz képest egyértelműen visszalépésként értékelhető egyházpolitikai irányvonalat: „A belső reakció elleni harc fő iránya: az illegalitásban dolgozó aktív nacionalista, nemzeti kommunista, klerikális horthysta szervezetekbe való további behatolás, azok feldolgozása, tevékenységük félbeszakítása... Az illegális klerikális erők elleni harc vonalán főfeladat: az illegális hierarchia, rendi élet vezetése és ellenséges politikai tevékenységük, külföldi kapcsolataik felfedése, dokumentálása... A BM szerveinek ebben a munkában az Állami Egyházügyi Hivatallal együtt kell dolgoznia, hogy biztosítani tudják az adminisztratív intézkedések politikai előkészítését és kihasználását, az egyház erőinek gyengítését, belső ellentéteinek fejlesztését.”

Az egyházak zsarolására és megosztására mindig is igen alkalmas eszköznek bizonyult a pénz. Az 1948-ban, illetve 1950-ben kötött megállapodások ötévenként csökkenő nagyságú támogatást állapítottak meg. Az állam – látszólag jó szándéka jeleként, valójában manipulatív céllal – nem követte szigorúan az egyezségek betűjét, s a megszabott összegeken felül évenként különböző összegű rendkívüli államsegélyben részesítette az egyházakat. Valószínűleg nem véletlen, hogy akkor kerül terítékre az államsegély csökkentésének kérdése, amikor bekövetkezik a jelzett változás is az egyházpolitika egészében.

Az egyházpolitika irányítóit keményebb magatartásra ösztökölte néhány apróbb kudarcuk is. Mint például az a sikertelen törekvés, hogy a békepapi mozgalomba bevonják az újabb papi nemzedéket is. 1959 elején – amint arra a közölt dokumentumban is történik utalás – több kispapot kizártak a Központi Szemináriumból, mert megtagadták, hogy elmenjenek az 1959. január 23-i országos papi békegyűlésre. A kizárt kispapok egy része azonban nem hivatalos keretek között folytatta tanulmányait, és 1960 tavaszán Zadravetz István ny. püspök, Shvoy Lajos székesfehérvári és Papp Kálmán győri püspökök többeket fel is szenteltek.

Az állami hatóságoknak nem sikerült a papi utánpótlás egy egész nemzedékét élethivatása feladására kényszerítenie... (Ez az eset konkrét büntetőeljárást is vont maga után. A kispapok továbbképzéséért felelős Tabódy Istvánt – a jelenlegi bicskei plébánost – 1961. július 7-én 12 évi börtönbüntetésre ítélte a Legfelsőbb Bíróság. A vád: a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése és hazaárulással elkövetett hűtlenség. 1960. szeptember 24-ével kezdődően pedig 20 fiatalot tartóztattak le, köztük kizárt teológusokat is.)

A „vasököl” politikát 1960 novembere, majd 1961 februárja érlelte be. Ekkor két nagyobb letartóztatási hullámra került sor, mely főleg a katolikus egyházat érintette. Az 1960 végén kezdeményezett büntetőeljárások sajátossága – amennyire a korabeli sajtóanyagból következtetéseket lehet levonni –, hogy néhány esettől eltekintve a vádpontok között a természetellenes fajtalanság, vagy a szemérem elleni erőszak büntette dominál. E vádak elfedték, hogy központilag irányított akcióról volt szó, viszont a vétkeseket erkölcsi hullákká tették. A második letartóztatási hullám elítéltjei azonban már zömmel államellenes bűncselekmények vádjával kerültek bíróság elé...

* Művelődési Minisztérium – Állami Egyházügyi Hivatal TüK Irattára. 0015-1/1960. „Párthatározatok 1957–1987.”

** Magyar Országos Levéltár, a Politikatörténeti Intézet Archívuma 288. f. 20/125. ő. e.

1991-ben az MTA megalakította a Jelenkortörténeli Bizottságot, melynek feladata az 1956 utáni időszak kutatásainak támogatása. Folyóiratunk a következőkben rendszeresen közöl cikkeket a támogatott kutatások anyagából.

DOKUMENTUM

1960. november 12.

Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának feljegyzése a keresztén egyházak vezetőivel folytatott tárgyalásról

November 4-e és 8-a között tárgyalásokat folytattunk a római katolikus egyház részéről Grósz József kalocsai érsekkel és dr. Hamvas Endre Csanádi püspökkel, a református egyház részéről a zsinati és konventi elnökséggel, az evangélikus egyház részéről Vető Lajos és Midy Zoltán püspökökkel.

1. Mindhárom egyház vezetőit tájékoztattuk a rendkívüli államsegély további folyósításának alakulásáról a Politikai Bizottság határozata alapján. A tárgyalásokon kiemeltük annak jelentőségét, hogy az állam továbbra is folyósít rendkívüli államsegélyt, aminek értékét csak emeli az a körülmény, hogy ugyanakkor a kormány számos más területen jelentős takarékosági intézkedéseket tesz.² Felkértük az egyházak vezetőit, hogy november 30-ig tegyenek javaslatot az Állami Egyházügyi Hivatal felé a csökkentés módjára vonatkozóan.

A különböző egyházi vezetők különbözőképpen reagáltak a bejelentésre. Megítélésünk szerint Grósz érseket és Hamvas püspököt nem érte váratlanul a bejelentés, sőt mintha nagyobb arányú csökkentésre lettek volna elkészülve. Grósz József kalocsai érsek lényegében egykedvűen fogadta a bejelentést és azt az álláspontját fejezte ki, hogy a csökkentést egyenletesen minden személy államsegélyéből kell levonni. Hamvas püspök a keletkező anyagi nehézségeket próbálta érzékeltetni és vitába szállt Grósz érsekkel a csökkentés módjára vonatkozó álláspontja miatt. Véleménye szerint a csökkentést nem egyenletesen, hanem a helyi gazdasági körülményeket figyelembe véve kellene meghatározni. Végül abban állapodtak meg, hogy a Püspöki Kar elé viszik ezt az ügyet is, és utána előterjesztik a javaslatot. Tudomásunk szerint a Püspöki Kar értekezletét a jövő héten szándékoznak megtartani.

A református egyház vezetőit meglepte az államsegély csökkentésének híre, és meglehetősen elkedvetlenítette őket. Arra számítottak, hogy talán mégsem következik be semmilyen csökkenés. Végeredményben azonban igyekeztek uralkodni magukon, és köszönetet fejeztek ki a további rendkívüli államsegély folyósításáért. Szóba hozták a várható anyagi nehézségeket és kérték, hogy a csökkentés módjára vonatkozó elgondolásaik kialakításában legyünk segítségükre.

Az evangélikus egyház püspökei nagyon higgadtan fogadták az államsegély csökkentésére vonatkozó bejelentésünket. Káldy püspök egyenesen annak a véleményének adott kifejezést, hogy szinte jól jön ez a csökkentés, mivel figyelmezteti az egyház papjait arra, hogy önellátásra kell berendezkedni. Külön kiemelte az államsegély csökkentés pedagógiai jelentőségét. Meg kell jegyezni, hogy az evangélikus egyház anyagi helyzete a legrendezettebb az összes egyházak között és annyi megtakarításuk van, hogy a csökkentés lényegében az elkövetkező évben nem érezteti az evangélikus egyház viszonylatában a hatását.

2. Mindhárom egyház vezetőit felkértük arra, hogy az egyházi kezelésben lévő temetőkből biztosítsák a temetések társadalmi gyászünnepek keretében történő lebonyolítását. Kértük, hogy adjanak ki erre vonatkozóan az alsóbb egyházi szervek felé rendelkezést. Az egyházak vezetői készségüket fejezték ki a kérés teljesítése iránt.

3. A tárgyalások során ismertettük a hivatalos álláspontot az egyházi szolgálati lakások ügyére vonatkozóan, mely szerint a fennálló jogszabályok szerint az egyházi lakásokat nem lehet szolgálati lakásoknak tekinteni. Kifejezésre juttattuk, hogy ugyanakkor megfelelő intézkedések történtek, melyek alkalmasak arra, hogy biztosítsák az egyházi munka zavartalanságát, és ugyanakkor megszüntetik az indokolatlanul kihasználatlan egyházi épületek miatt keletkezett egészségtelen helyzetet.

Az egyházak vezetői tudomásul vették az állásfoglalást, és nem sérelmezték az egyházi lakásokkal kapcsolatban ismertett magatartásunkat.

4. Grósz érsekkel és Hamvas püspökkel megtárgyaltuk a Budapesti Központi Szemináriumról 1959-ben eltávolított hallgatók visszavételével kapcsolatban kialakult helyzetet. Ismertettük az Állami Egyházügyi Hivatal álláspontját, mely szerint nem járulunk hozzá ahhoz, hogy a korábban engedélyezett 16 hallgató visszavételén túl, újabb központi szeminaristákat valamelyik szemináriumba visszavegyenek. Hivatkoztunk az egyes egyházi vezetők és a volt központi szeminaristák legutóbbi idő alatt tanúsított inkorrekt és ellenséges magatartására, amelyek zavaróan hatnak az állam és a katolikus egyház közötti jó viszony szempontjából is. Hivatkoztunk a győri szemináriumban történt legutóbbi eseményekre is, amelyek igazolják, hogy a volt központi szeminaristák szelleme ma is él és alkalmas arra, hogy más papnevelő intézetek szellemét is megrontsa.

Grósz érsek, de különösen Hamvas püspök próbált érvelni és kérni, hogy változtassuk meg álláspontunkat, hivatkozva a hallgatók jószáradékára és a magatartásuk megváltozására. Érveik között hangsúlyozták a papi utánpótlásban jelentkező nehézségeket. Miután érvelésük után is kijelentettük, hogy nem változtatjuk meg álláspontunkat és az Állami Egyházügyi Hivatal a maga részéről befejezettnek tekinti a központi szeminaristák ügyét és ennek megfelelően intézkedett az apparátus felé, bejelentettük, hogy Püspöki Kar elé viszik, ezt az ügyet is. E bejelentéssel kapcsolatban közöltük, hogy ez ellen semmi kifogást nem emelünk, azonban ez nem befolyásolja a mi végleges álláspontunkat és így a püspökkari ülés lényegében tájékoztató jellegű lehet.

5. A református és evangélikus egyházak vezetőivel megtárgyaltuk a jövő évi külföldi utazásokkal kapcsolatos elveket is. Felkértük a protestáns egyházak vezetőit arra, hogy a jövő évi utazási terv összeállításánál vegyék figyelembe az általános takarékosági elveket és csak a legszükségesebb esetekben tervezzenek, illetve kérjék a külföldi utazásokat.

A protestáns egyházak vezetői megértéssel fogadták a felkérést és vállalták, hogy e hónap végéig beterjesztik a jövő évi külföldi utazási tervet...

PIL 288. f. 11/741. ő.e. – Géppel írott tisztázat, Rapai Gyulai aláírásával.

Jegyzet

1 Az Állami Egyházügyi Hivatal rendszeresen küldött információs jelentést a KB Agitációs és Propaganda Osztályának. Utóbbi az ezek alapján készített feljegyzések formájában tájékoztatta a Titkárság, olykor a Politikai Bizottság tagjait.

2 A Politikai Bizottság 1960-án három alkalommal (szeptember 13., szeptember 20., november 1.) foglalkozott „a népgazdaságban tapasztalható feszültségekkel”. A testület szerint „általános tapasztalat az állami pénzeszközökkel való pazarlás”, továbbá az, hogy „többet osztottunk el, mint amennyire hazai erőforrásból futotta”. A PB álláspontja szerint mindez szükségessé teszi, hogy a kormányzati szervek takarékosági intézkedéseket tegyenek. 3 Ekkor a KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője a PB 1959. október 27-én hozott határozata alapján az egyházak és felekezetek 1960-án is – az előző évekhez hasonlóan – 50%-os rendkívüli államsegélyt kaptak. Ez a határozat előírja, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal az egyházak gazdasági helyzetének alapos vizsgálata után tegyen javaslatot az államsegélyek 1961. január 1-jétől való csökkentésére. Ez a javaslat 1960. október 25-én került a PB elé. Ezt követte az egyházak vezetőivel való beszélgetés, amiről a feljegyzés készült. A feljegyzés befejezd része arról tudósít, hogy a gyári katolikus papnevelő intézet negyedik és ötödik éves hallgatói - a püspök kívánsága ellenére - távol maradtak a Győr megyei papi békebizottság által – „A nemzetközi helyzet időszerű kérdései” címmel – rendezett előadásról. Az ehhez kapcsolódó események két szeminarista és a spirituális eltávolításához, a rektor lemondásához és a püspöki irodaigazgató leváltásához vezettek. A személyi változásokat a feljegyzés úgy értékeli, hogy „3 fontos funkcióból kiszorultak a reakciós papok és helyükre lojális egyének kerültek”. Érdeklődésre tarthat számot a feljegyzés következő részlete is: „A püspökség erőfeszítései ellenére pontosan értesültünk a történekről és törekvésekről egyaránt. Amikor el akarták simítani az ügyet, bekapcsolódtunk.” A többes szám első személy természetesen az ÁEH.